

Aleksandar Rastović
University of Niš
SERBIA

**ENGLESKE HUMANITARNE MISIJE U
SRBIJI TOKOM I POSLE ZAVRŠETKA
PRVOG SVETSKOG RATA**

Prvi svetski rat izazvao je katastrofalne ljudske žrtve i materijalna razaranja kakve svet do tada nije video. Rat i ratna destrukcija nisi mimoišli ni Srbiju, koja je postala jedno od najvažnijih vojnih poligona tokom prve i druge godine ratovanja. Sve je to dovelo do ogromnih ljudskih gubitaka, ranjavanja, stvorile su se reke izbeglica, beskućnika, veliki broj stanovnika je obolelo od raznih vrsti bolesti, zavladao je glad i nemaština. U takvoj situaciji mnogi poznati Englezi i Engleskinje iz političkog i javnog života sponatano ili organizovano angažovali su se na pružanju pomoći Srbiji i njenom stanovništvu, u novcu, hrani, propagandi. Veliki broj njih predvodio je brojne humanitarne misije koje su preplavile Srbiju tokom tih ratnih godina, ali i posle završetka rata. Procenjuje se da je oko šesto britanskih lekarki, medicinskih sestara i drugog pomoćnog osoblja boravilo i Srbiji tokom Prvog svetskog rata kako bi pomogle ranjenima i bolesnima.¹

Snažnu novčanu, materijalnu, humanitarnu pomoć srpskom, narodu, ranjenicima, bolesnima dao je *Srpski potporni fond* osnovan 23. septembra 1914. godine u Londonu. Nakon apela koji je profesor Siton Votson uputio preko *Times*-a fondu su pristupila neka od najpoznatijih imena britanske politike i javnosti toga vremena kao što su: Lojd Džordž, ministar spoljnih poslova, arheolog ser Artur Evans, političar Vinston Čerčil, Valentin Čirol,

novinar Tajmsa, ser Čarls Čedvik Oman, leđi Konstans Džejn Bojl i njen sin ser Edvard Bojl, Mabel Grujić, Elizabet Beti Hristić i njena ćerka Ani Hristić, inače snaha i unuka srpskog političara Nikole Hristića, Džejms Beri i njegova supruga Frensis Dikinson Beri, kardinal Born, lord Haveršam i mnogi drugi. Februara 1915. godine kraljica Meri, supruga britanskog kralja Džordža V, prihvatila je pokroviteljstvo nad Srpskim potpornim fondom i postala njegova počasna predsednica, a od 1917, predsedavajući fonda postaje lord Henri Kevendiš Bentenik. Ukupno fond je brojao oko sedamsto članova.² Osnovni cilj fonda je bila humanitarna aktivnost. Fondom je rukovodio Izvršni odbor sa predsednikom na čelu. Rad se odvijao po pododborima: finansije i propaganda, osoblje, zalihe, obrazovanje, ratne zarobljenike, snabdevanje. U prve dve ratne godine glavni zadatak fonda je bio da organizuje i finansira sanitetske misije u Srbiji. Od marta 1915. godine, fond je bio pod zaštitom britanske vlade.³

Predstavnici uprave fonda narednih meseci i godina organizovali su brojne manifestacije, koncerte, matinee, pozorišne predstave, a držana su i predavanja sa ciljem da se Englezima skrene pažnja na Srbiju i prikupe priloge za fond. U tom smislu, gradonačelnik Londona priredio je javni skup u Menšn Hausu, a listovi kao što su *Times*, *Daily Telegraph*, i drugi beležili su aktivnosti značajne za promociju fonda. Već 15. oktobra 1914. godine *Times* je objavio tekst leđi Pedžet *Potreba brze pomoći Srbiji* u kome se apelovalo za brzu pomoć ugroženoj Srbiji u hrani i lekovima. I narednih dana, nedelja i meseci publikovani su slični tekstovi na stranicama ovog lista.⁴ Takođe, je 24. marta 1915, list *Manchester Guardian* objavio opširan tekst ser Tomasa Liptona čuvenog proizvođača čaja o njegovom putovanju po Srbiji koja je bila uveliko razorena ratom. Propaganda u britanskoj štampi u prilog Srbije i njenih ratnih ciljeva doživela je tokom 1914. i 1915. godine svojevrstnu renesansu. Računa se da je u ovom razdoblju o Srbiji i srpskom narodu pisalo preko sto britanskih listova sa preko dvesto pedeset članaka. Najviše tekstova su objavili *Morning Post*-dvadeset jedan, *Times*-dvadeset, *Daily Telegraph*-jedanaest, *Daily Chronicle* i *Daily News*-sedam, *Daily Express*, *Westminster Gazette* i *Yorkshire*-šest i *Globe*-četiri.⁵ Ipak, od sredine 1915. godine propagandna aktivnost britanskih novina u prilog Srbiji postepeno počinje da jenjava što se može objasniti radikalnim razlazom njenih nosilaca (Vikem Stid, Artur Evans,

Siton Votson) sa zvaničnom politikom britanske vlade koja je odstupila od principa samoopredeljenja naroda.⁶

Veliki doprinos u radu fonda dala je Katlin Berk koja se angažovala u okviru Bolnice škotskih žena. Odličan govornik i organizator postala je svojevrstni ambasador fonda i skupljač priloga za sve dobrovoljne organizacije. U dva navrata je boravila u Americi gde je govorila u Karnegi Holu i bila prva žena koja je održala govor u Njujorškoj berzi, nakon čega je uspela da prikupi prilog od pola miliona dolara za Fond.

Srpski potporni fond je tokom rata snabdevao Bolnicu škotskih žena krevetima, ćebadima, lekovima, hranom i garderobom i brinuo o smeštaju izbeglica. Za sve te akcije je imao veliku podršku engleskog naroda. Srpski potporni fond je od novembra 1914. do juna 1915. godine uputio pet kompletno opremljenih bolnica u Srbiju. Prva bolnica Srpskog potpornog fonda, pod upravom leđi Lejli Pedžet, poslata je u Skoplje, gde je radila od novembra 1914. do marta 1916. Druga bolnica, u organizaciji leđi Kornelije Vimborn sa hirurgom dr Lancelot Berington Vordom, stigla je u Skoplje, februara 1915, kao pomoć misiji leđi Pedžet. Treća bolnica, pod rukovodstvom Mabel Sent Kler Stobart stigla je u Niš, aprila 1915, a odatle upućena u Kragujevac, gde je radila tokom velike epidemije pegavog tifusa. Tim ove bolnice je organizovao i mobilnu bolnicu u pratnji Šumadijske divizije, a u leto 1915, je otvorio sedam dispanzera za lečenje stanovnika u unutrašnjosti zemlje. Četvrta bolnica funkcionisla je Beogradu, a peta u Požarevcu. Svi članovi bolnica Srpskog potpornog fonda u Srbiji, osim misije leđi Pedžet, učestvovali su u povlačenju sa srpskom vojskom preko Crne Gore i Albanije. Članovi misije, pod upravom leđi Pedžet, doneli su odluku da ostanu, tako da je je bolnica produžila da radi u okupiranom Skoplju, a celokupno osoblje je repatrirano marta 1916. Članovi Srpskog potpornog fonda organizovali su jednu bolnicu na Krfu, koja će po reorganizaciji srpske vojske i saniteta preći na Solunski front. Podrška i pomoć srpskoj vojsci u sanitetskoj i socijalnoj službi nastavljena je i na Solunskom frontu, Korzici, Bizerti.⁷ Procenjuje se da je tokom delovanja fonda prikupljeno 790000 funti sterlinga u novcu, i 250000 funti u sanitetskom i drugom materijalu. Pomoć Fonda je bila naročito značajna za vreme epidemije pegavog tifusa. U proleće 1915, učinjen je poseban apel britanskoj deci kako bi se uključila u akciju skupljanja pomoći za srpsku decu.

Pri Srpskom potpornom fondu 1916. godine je obrazovan i specijalni obrazovni komitet čija je predsednica bila Karington Vajld. Ovaj odbor je preuzeo na sebe školovanje tristo pedeset srpskih dečaka koji su bili smešteni po domovima u Londonu, Oksfordu, Edinburgu, Aberdinu, Kembridžu. Školovanje je bilo na engleskom jeziku, ali su se dovodili i srpski nastavnici. Versku nastavu su izvodili pravoslavni sveštenici. Fond je vodio računa i podsticao nacionalna osećanja kod dece. Gertruda Karington Vajld se lično angažovala u organizovanju prijema srpskih učenika po školama, otvaranje hostela za njihov smeštaj, i brinula o njihovom školovanju, ali nije zanemarila ni one đake koje su prihvatile engleske porodice. Takođe, angažovala se oko organizovanja dve velike posete predstavnika srpske vlade srpskoj deci koja su se školovala u Škotskoj, tačnije u George Herriots School u gradu Edinburgu. Prva poseta je realizovana 30. novembra 1916. godine kada su dvadeset pet dečaka u Edinburgu posetili i Jovan Jovanović, srpski poslanik u Londonu i Pavle Popović, profesor Beogradskog univerziteta. Zanimljivo je da su oni posle obilaska kolonije srpskih dečaka proisustvovali i besedi Nikolaja Velimirovića, *Srbi i rat* koja je održana na Edinburg Univerzitetu.⁸ Drugu posetu Edinburgu i srpskim dečacima koji su se školovali u tom gradu Gertruda Karington Vajld je organizovala sredinom septembra 1918. godine. Tom prilikom dvadeset šest srpskih učenika su obišli Miloš Trifunović, ministar prosvete, Bogdan i Pavle Popović, profesori Beogradskog univerziteta, kao i Mihailo Popović i Miodrag Ibrovac, iz srpskog saveta za školstvo.⁹ Britanska vlada je u toku tri godine priložila sedamdeset pet hiljada funti za vaspitne ciljeve fonda. Pedesetak dečaka završilo je studije na britanskim univerzitetima, mnogi od njih sa odličnim uspehom. Od preostalog priloga Kosovskog dana vaspitna sekcija Fonda na inicijativu predsednice Karington Vajld osnovala je poseban Fond za podizanje Englesko-srpskog dečjeg doma u Nišu.¹⁰

Članovi Srpskog potpornog fonda su se zalagali i za afirmaciju srpske istorije, kulture i duhovnosti. Ideja o obeležavanju godišnjice Kosovske bitke i Vidovdana je potekla od rodoljubivih Srba koji su živeli u Londonu, Britanaca, članova sanitetskih, vojnih i humanitarnih misija koji su boravili u Srbiji, kao i od kreatora javnog mnjenja koji su bili dobri poznavaoци srpske istorije, a među najznačajniji je bio profesor Siton Votson. Oni

su i formirali Odbor za Kosovski dan koji je brojao sedamnaest članova i na čijem čelu se nalazila dr Elsi Inglis, a u čiji sastav su ulazili: profesor Siton Votson (sekretar) kao i Ledi Kaudri, Ledi Grogan, Ledi Pedžet, Evelina Haverfield, Karington Vajld, gospođa Stobart, dr Džejms Beri, dr Meri Dikinson Beri, Gertruda Kinel, otac Persi Dirmer i drugi.¹¹ Sa srpske strane članovi komiteta su bili otac Nikolaj Velimirović i dr Milan Ćurčin. Osnovni cilj ovih entuzijasta je bio da istaknu simbolični značaj Kosova u odbrani evropske civilizacije i njenih vrednosti od osvajača sa Istoka. Proslavom Kosovskog dana trebalo je proširiti znanja o Srbiji u Velikoj Britaniji i u teškim trenucima učvrstiti izgrađene veze i međusobno prijateljstvo Britanaca i Srba.¹² Ubrzo po osnivanju Odbor je doneo odluku da se "široj Velike Britanije proslavi Kosovski dan u znak priznanja hrabrosti Srba koji sada nisu u mogućnosti da taj dan obeleže u svojoj zemlji kao što su to vekovima činili".¹³

Zanimljiv je odnos britanske vlade prema obeležavanju ovog datuma. Načelno isticali su da se zalažu za pobeđu principa nacionalnosti, ali su skoro do kraja rata smatrali da na posleratnoj mapi Evrope ima mesta i za Austrougarsku. Najočitija rezerva prema obeležavanju ovog jubileja je izražena kada su članovi Odbora predložili da se 28. juna 1916. godine u katedrali Svetog Pavla u Londonu održi verska služba. Iz Forin ofisa je stiglo obrazloženje da bi se proslava te manifestacije mogla pogrešno protumačiti jer se istog dana navršavala dvogodišnjica ubistva princa Franca Ferdinanda.

Članovi odbora su za proslavu Kosovskog dana osmislili najraznovrsnije manifestacije. Prvo su izvršili snažnu propagandnu akciju. U centru Londona je otvorena knjižara u kojoj su se prodavale knjige o Srbiji, izlagali ratni trofeji i fotografije. Knjižara je postala središte okupljanja ugednih predstavnika britanskog javnog mnjenja, članova humanitarnih i sanutetskih misija, iskrenih prijatelja Srbije. Štampa je objavila brojne napise sa Kosovskom tematikom. Između ostalih *Daily News*, *Daily Express*, *Daily Mirror*, *Globe*, *Morning Post*, *Westminster Gazette* su publikovali tekstove ser Artura Evansa, književnika Čestertona, Henrija Nevinsona, Vikema Stida, ali i Čedomilja Mijatovića, Bogdana i Pavla Popovića, Nikolaja Vlimirovića, Grgura Jakšića, Hinka Hinkovića, Bogumila Vošnjaka. Procenjuje se da je objavljeno čak 408 članaka o Kosovu.

Organizovana je i živa izdavačka delatnost. Ukupni tiraž publikacija koje su objavljene u izdanju Kosovskog odbora iznosio je skoro 200000 primeraka. Tako je na primer objavljeno dve hiljade primeraka srpskih narodnih pesama koje je preveo Siton Votson, pedeset hiljada primeraka Votsonove brošure *Rat za oslobođenje Srbije* i dvadeset pet hiljada primeraka njegove knjige *Srbija, juče, danas, sutra*, osamdeset pet hiljada primeraka cirkulara Odbora za Kosovski dan.¹⁴ U proslavu Kosovskog dana su se uključila i dvadeset dva poslanika britanskog parlamenta koji su usvojili Rezoluciju o podršci Srbiji u ostavrivanju njenih ratnih ciljeva. Na Vidovdan je održano još nekoliko važnih manifestacija u Londonu. U Grafton galeriji su govorili Čeda Mijatović i Tihomir Đorđević, u Nacionalnom klubu liberala lord Svetling, u Konvent Gardenu Evelin Haverfield. Kod Marl Arča besedu je držala dr Elsi Inglis, a njenom govoru su prisustvovali ministri, poslanici, predstavnici američke i francuske ambasade. Organizovane su i mnogobrojne muzičke priredbe, izložbe crteža i slika. U Eolijan holu je 24. juna priređen koncert srpske muzike i recital srpske poezije, a u oko hiljadu bioskopa su emitovani filmovi o Srbiji.

Inače, program svih svečanosti povodom obeležavanja „Kosovskog dana“, na Vidovdan, 28. juna 1916, objavljen je u *Times*-u, a odštampano je hiljade letaka sa pesmom „O Kosovskom boju“ u prevodu Elodije Mijatović i pesme „Kosovo“ od Klod Askju, koju je preveo Milutin Bojić. Proslave su održane širom Velike Britanije, na primer u Osfordu, Kembridžu, Lidsu, Koventriju, Birmingemu, i na njima su prisustvovali i poslanici, i crkveni velikodostojnici. O Srbiji se govorilo u dvadeset hiljada škola, dok je najveća svečanost bila u Londonu. Na časovima se čitao tekst profesora Votsona specijalno pripremljen za tu priliku.¹⁵

Najsvečaniji čin se ipak desio 7. jula 1916. godine kada je u katedrali Svetog Pavla u Londonu održana služba u spomen britanskim i srpskim vojnicima, doktorima i bolničarkama koji su dali svoje živote za odbranu Srbije. Propoved je održao arhiepiskop kanterberijski. Službi su prisustvovali premijer Askvit, Edvard Grej, poslanici, diplomate, tristo srpskih đaka iz Oksforda i Kembridža.¹⁶

Srpski poslanik Matija Bošković je govorio na prijemu visokih zvanica, a Nikolaj Velimirović je održao besedu „Duša Srbije“ posle svečane liturgije. Bilo je to prvi put da jedan stranac

druge konfesije govorio u ovom hramu. Zahvaljujući angažovanju dr Elsi Inglis, Karington Vajld i drugih, prikupljen je veliki prilog za pomoć Srbiji. Na adresu Srpskog potpornog fonda i Karington Vajld stigla je velika količina tople odeće, ručnih radova srpskih žena u izbeglištvu. Na otvaranju izložbe pored britanskih i srpskih predstavnika, govorio je profesor Siton Votson i Karington Vajld.

U kampanji za prikupljanje donacija Srpski potporni fond se široko oglašavao u novinama i na plakatima, apelovao na pomoć, sa čuvenom sintagmom: *Sve plakate slati na adresu: „Mrs. Carrington Wilde, the Serbian Relief Fund Depot, 5 Cromwell Road, London, S.W.“* Sa paketima stizale su tople poruke upućene srpskom narodu: sa Novog Zelanda od dr Agnes Benet, australijske lekarke, upravnice Bolnice škotskih žena na Solunskom frontu, dr Heriet Kokburn iz Kanade, lekarke u bolnici Srpskog potpornog fonda u Srbiji, koja je u povlačenju prenela jednog dečaka iz Srbije na svojim leđima, dr Rozali Morton iz Virdžinije, koja je na Solunskom frontu upoznala dr Mihaila Petrovića, hirurga Moravske stalne vojne bolnice, iz Madrasa od dr Meri Filips, koja je naučila srpski jezik u valjevskoj bolnici i na Korzici, gde je negovala srpske izbeglice, iz Australije od Oliv King, članice Prve bolnice škotskih žena, vozača ambulanskih kola na Solunskom frontu, nosioca pet srpskih odlikovanja, koja je 1918. širom zemlje osnovala dvadeset kantina za povratnike iz rata, od kojih je jedna radila u Nišu.

Nakon završetka Prvog svetskog rata opet zahvaljujući angažovanju članova Srpskog potpornog fonda otvorene su bolnice u Nišu i Prokuplju, sanatorijum u Niškoj banji, dom za slepe u Zemunu, ortopedski centar za invalide pod Avalom, i razne zanatske radionice. Iskusno sanitetsko osoblje je organizovalo tzv. „dispanzere“, koji su vršili ulogu hitnih stanica za ukazivanje lekarske pomoći u Kragujevcu, Mitrovici, Novom Pazaru, Grdelici i drugim varošima širom zemlje. Od Fonda je stigla pomoć: za staranje i školovanje ratnih siročića, održavanje brojnih radionica i zanatskih škola, podrška Kolu srpskih sestara u školovanju pitomica kao i popularizaciji domaće radinosti.

Pored Srpskog potpornog fonda u Velikoj Britaniji je od 20. oktobra 1916. godine kao jedna vrsta političkog i javnog lobija koji je afirmisao srpsku stvar i vršio pritisak na britansku vladu da pomogne Srbiju delovalo i *Srpsko društvo (Serbian Society of Great Britain)* čiji je pokretač i jedan od najagilnijih članova bio

profesor Siton Votson. Među osnivačima su se isticali i Elsi Inglis, Vikem Stid, lord Kromer. Društvo je bilo manje brojno nego Srpski potporni fond i nije prelazilo više od tri sto čalnova. Prema tome za razliku od fonda koji je imao pre svega humanitarnu notu, Srpsko društvo je trebalo da mobilise domaću javnost i vladu u prilog Srbiji i stvaranja moćne jugoslovenske države, kao efikasne brane nemačkom prodoru na Istok, i protiv obuzdavanja italijanskih pretenzija na istočnom Jadranu i na Balkanu.¹⁷ Srpsko društvo je radilo u tri sekcije i to: parlamentarnoj, književno-propagandnoj i sekciji za specijalne ciljeve. U početku društvo je naišlo na snažne rezerve u zvaničnoj politici ali i delu domaće štampe (*Saturday Review* i *Manchester Guardian*), mada mu je redakcija *Times*-a bila naklonjena i često objavljivala njegova saopštenja, ali i tekstove njegovih uglednih članova. Iako je njihov cilj i bio da vlada koristi njihove usluge kada je reč o Balkanu, Srbiji i stvaranju buduće jugoslovenske države, engleska vlada nije bila raspoložena u tom pravcu. Ipak, dvojica njegovih najagilnijih članova Votson i Stid su početkom 1918. godine poslali službenici vladinog odeljenja za propagandu u neprijateljskim zemljama i na taj način makar i pri kraju rata uspeli na izvestan način da plasiraju ideje društva u vladinim krugovima.¹⁸ Profesor Votson je ideje društva afirmisao i preko časopisa *Nova Evropa* koga je u isto vreme pokrenuo.

U pružanju humanitarne pomoći Srbiji naročito se istakla Škotska bolnica žena koju je predvodila dr Elsi Inglis. Ukupno je osnovano četrnaest bolnica od koji je deset bilo namenjeno Srbima u Srbiji, na Solunskom i Ruskom frontu. U bolnicama su isključivo radile žene: Engleskinje, Škotlađanke, Irkinje, Velšanke, Amerikanke, Kanađanke. Bili su to svojevrsni lekari bez granica, ali i predvodnice borbe za prava i ravnopravnost žena sa muškarcima.¹⁹ Elsi Inglis je završila studije medicine u Glazgovu i Edinburgu. Sa dvadeset sedam godina je dobila licencu lekara i hirurga. Rano se uključila u pokret sifražetkinja, postavši počasni sekretar ovog pokreta u Edinburgu. Ostaće upamćena kao hrabra i preduzimljiva žena koja je maja 1915. godine došla u Srbiju da sa Škotskom bolnicom žena pomogne u lečenju pegavog tifusa u Kragujevcu.²⁰ Njenom zaslugom u Srbiju je došla čuvena lekarka Alisa Hačison.²¹ Inače, u Kragujevcu je kompletno opremila bolnicu kapaciteta sto ranjenika da bi je na licu mesta proširila, tako da je mogla da primi petsto osoba. Novembra 1915. godine je zarobljena u Kruševcu posle odbijanja da prethodno napusti

Srbiju i ostavi opremljenu bolnicu. Ali angažovanjem Crvenog krsta, vlade SAD februara 1916. godine se preko Beča i Ciriha vratila u Veliku Britaniju. Na poziv Nikole Pašića već 1916. godine organizuje sanitetsku službu za Dobrovoljačku diviziju u Odesi koju su činili Srbi doborovljci sa prostora Austrougarske. Za nesebičnu pomoć srpskom narodu odlikovana je 1916. godine Ordenom Belog orla. Umrta je u Njukaslu 1917. godine, a sahranjena u Edinburgu.

Među prvima su stigli čuvena braća Bakston, Noel i Čarls koji su bili aktivni članovi Balkanskog komiteta. Kuriozitet je da su prisustvovali zasedanju Narodne skupštine Kraljevine Srbije u Nišu 7. decembra 1914. godine. Inače, grad su opisali kao malo provincijsko mesto sa dvadeset pet hiljada stanovnika, ali da se od trenutka kada je postala ratna prestonica zemlje broj njegovih žitelja popeo na čak sto hiljada jer su u njega pohrlili vojnici, zarobljenici, ranjenici, izbeglice. Takođe su zabeležili da je sednica skupštine na kojoj je doneta čuvena Niška deklaracija održana u jednoj koncertnoj sali pored neke kafane.²²

Jedna od najpoznatijih Engleskinja koja je 1914. godine stigla u Srbiju da bi pomogla srpskim ranjenicima i bolesnicima je Flora Sends. Ova plemenita žena ostaće upamćena i kao prva Britanka koja je učestvovala kao vojnik u Prvom svetskom ratu, boreći se u redovima srpske vojske. Zajedno sa trideset šest žena, a u okviru bolnice St John koju je organizovala Mabel Grujić stigla je u Kragujevac gde je pristupila srpskom Crvenom krstu i radila u drugom pešadijskom puku srpske armije. Istakla se 1915. godine u Valjevu kao bolničarka-dobrovoljac kada je zajedno sa mis Emili Simonds negovala bolesnike obolele od tifusa, pru čemu se i sama razbolela, ali je uspela da se oporavi.²³ Prilikom povlačenja srpske vojske preko Albanije priključila se vojnicima i dobila čin desetara. U borbama oko Bitolja 1916. godine ozbiljno je ranjena. Odlikovana je ordenom Karađorđeve zvezde i unapređena u čin starijeg vodnika. Posle završetka rata dobila je čin kapetana. Objavila je autobiografsku knjigu *An English Woman Sergeant in the Serbian Army*, a zajedno sa Evelin Haverfild 1917. godine osnovala je fond za pomoć srpskim zarobljenicima i vojnicima.

Srbiju, njen glavni grad, ali i druge gradove su tokom Prvog svetskog rata posećivali i bračni parovi koji su ili donosili humanitarnu pomoć ili otvarali brojne bolnice gde su lečeni ne samo srpski ranjenici već i austrijski i nemački vojnici. Među

prvima su stigli bračni par Mej Dikinson-Džems Beri, poznati londonski lekari koji su prvi put u Srbiju došli još 1904, kada su prisustvovali krunisanju Petra I Karađorđevića. Mej Dikinson Beri, je bila anesteziolog, a njen suprug poznati hirurg. Oboje su veoma dobro govorili francuski, nemački, a naučili su i srpski jezik. Džejms Beri je rođen 4. februara 1860. godine u Kingstonu (Ontario) u Kanadi, ali je obrazovanje stekao u *Whitgift School, South Croydon* u Londonu gde je studirao i usavršavao se u bolnici Svetog Bartolomeja. Bio je dugogodišnji saradnik *Royal College of Surgeons*. Biran je za hirurga konsultanta i počasnog predavača za kliničku hirurgiju u *Royal Free Hospital* u Londonu. Penzionisan je 1927. godine. Pionir je u hirurgiji tiroidne žlezde u Engleskoj. Napisao je veliki broj radova iz oblasti hirurgije.²⁴ Umro je 1946. godine. Frensis Mej Dikinson Beri rođena je 1857. godine. Po zanimanju je bila lekar anesteziolog. Napisala je knjigu *Austria-Hungary and her Slav Subjects*. Umrta je 1934. godine.

Na molbu Mabel Grujić²⁵, Amerikanke, supruge Slavka Grujića, srpskog diplomate u Velikoj Britaniji, prihvatili su predlog da sa svojim prijateljima lekarima i medicinskim osobljem dođu u Srbiju i pomognu u lečenju srpskih bolesnika i ranjenika, kao i u suzbijanju tifusne groznice. Inače, Mabel Grujić je nakon izbijanja ratnih dejstava u Londonu kao akreditovana izaslanica srpske vlade imala zadatak da alarmira tamošnje javno mnjenje i apeluje na brojne humanitarne i medicinske organizacije da pomognu bolesnima i ranjenicima u Srbiji. Na početku Prvog svetskog rata osnovala je Odbor gospođa koji je sakupio sto pedeset hiljada franaka za potrebe srpskog naroda i izdejsvovala od Srpskog potpornog fonda poklon od pedeset hiljada franaka za kupovinu sanitetskog materijala. Svoje humanitarne aktivnosti je uspešno obavljala zahvaljujući između ostalog i svom prijateljstvu sa profesorom Sitonom Votsonom.

Bračni par Dikinson-Beri su sa svojim medicinskim timom činili deo velike britanske misije lekara i medicinskih sestara nazvane *Anglo srpska bolnica*, koja je delovala na različitim prostorima Kraljevine Srbije sve do austrijske okupacije zemlje krajem 1915. godine. Ovo je bio zvaničan naziv Berijevog tima koji skoro nikada nije upotrebljavan. Popularni naziv misije je glasio *Beri misija*. Radilo se o jednoj od najbolje opremljenih bolnice koje su stigle u Srbiju.²⁶ Zanimljivo je napomenuti da su u svojoj zemlji članovi misije nazivani *Slobodna kraljevska bolnička jedinica*.

Misija sastavljena od pedeset četiri člana i predvođena doktorom Džemsom Berijem i njegovom suprugom Mej Dikinson, krenula je iz Londona za Srbiju 19. januara 1915. godine, a u svoje krajnje odredište, Vrnjačku Banju stigla 11. februara iste godine. U Berijevom timu nalazili su se lekari raznih specijalnosti, bolničari, medicinske sestre, kuvarice, domaćice. Sa sobom u Srbiju su poneli ogromnu opremu i to medicinske instrumente, lekove, bolničke stvari uključujući krevete, pidžame, čebad, hranu, obuću, čizme ukupne vrednosti sedam hiljada pedeset sedam funti. U ovu sumu uračunati su i svi izdaci koje je misija imala na teritoriji Srbije odnosno Vrnjačke Banje gde je bila stacionirana do 18. februara 1916. godine kada je na zahtev okupacionih vlasti morala da napusti Srbiju. Članovi misije su putovali do Srbije preko Malte, a zatim do Soluna gde im je u srpskom konzulatu saopšteno da je za mesto njihovog delovanja određena Vrnjačka Banja. Iz Soluna su preko Đevđelije stigli do Skoplja gde su se susreli sa lejdi Pedžet od koje su čuli da u Srbiji vlada tifus.²⁷ Iz Skoplja su svoj put nastavili do Niša gde su imali susrete sa Slavkom Grujićem, pukovnikom Vojislavom Subotićem, potpredsednikom srpskog crvenog krsta i pukovnikom Karanovićem predsednikom Crvenog krsta od koga su saznali da su raspoređeni u rezervnu vojnu bolnicu u Vrnjačkoj Banji odnosno podređeni srpskim vojnim vlastima čije je sedište u Kragujevcu. Nakon toga odlaze konačno u mesto gde će raditi punih godinu dana. Zbog velikog broja Engleza koji su boravili u Vrnjačkoj Banji ovaj grad je nazvan engleskim gradom.²⁸

Nakon neophodnih tehničkih priprema misija doktora Berija i njegove žene Mej Dikinson počela je sa radom 19. februara 1915. godine, a već 21. februara njihova bolnica je primila na lečenje prvih dvadeset tri pacijenata. Humanitarna misija koju je predvodio Džems Beri i njegova supruga je pod svojim nadzorom imala šest bolnica sa ukupno tristo šezdeset kreveta, a pored pedeset četiri člana misije u bolnicama su se nalazili i austrijski zarobljenici koji su radili kao tehnično osoblje ili inženjeri, ali i Srbi što je značilo da je u britanskim bolnicama na području Vrnjačke Banje radilo između šezdeset i sedamdeset ljudi. Berijevi su svoju glavnu bolnicu smestili u jednom napuštenom i velikom kazinu odnosno banjskoj vili koja je imala naziv Terapija.²⁹ Ova zgrada je bila idealno mesto za bolnicu pošto je imala veliku trpezariju, nekoliko prostranih soba, prostorije za skladište robe, kupatila,

neograničeni dovod vode, parnu perionicu, električnu centralu, centralno grejanje, moderne toalete. Bolje mesto za bolnicu skoro nije postojalo ni u Beogradu

U svom radu su bili podređeni štabu srpske armije u Kragujevcu, a komunikaciju sa štabom je držao major Gašić koji je pre rata bio civilni lekar u Beogradu. Drugi čovek za vezu sa srpskim organima je bio prevodilac Nojhat, inače hotel menadžer iz Beograda koji je dugo vremena proveo u SAD gde je naučio engleski ezik. Svaki član misije je od srpske vlade dobijao dnevno tri dinara koje je koristio za dnevne nabavke hrane i bolničke opreme, saniteta, dok su srpske vlasti Berijevu misiju snabdevale i benzinom i petrolejom.

Jedna od najvažnijih aktivnosti članova misije je bila iskorenjivanje tifusa, i u tom smislu su uspeli da za vrlo kratko vreme izgrade posebnu bolnicu-baraku gde su bili smešteni samo tifusni bolesnici. Inače u Srbiji je tokom 1914/1915. godine od tifusa umrlo sto pedeset hiljada ljudi i skoro polovina njenih lekara (više od osamdeset).³⁰ Zanimljivo je da je cena izgradnje ove improvizovane bolnice iznosila pet hiljada tadašnjih dinara ili samo sto pedeset funti. Kuriozitet je da je to bila prva bolnica te vrste koja je do tada izgrađena u Srbiji. Bolnica je posedovala i posebno izolaciono odeljenje za sumljive i obolele od tifusa.³¹ Zbog dobre organizovanosti, reda, čistoće, uspešnog tretmana srpskih vojnika, ranjenika i bolesnika, engleski lekari i humanitarci su primili pismenu zahvalnost vojvode Radomira Putnika 25. maja 1915.

Kako se ratni front približavao jugu među engleskim humanitarcima se javila dilema da li u slučaju austrijske okupacije Srbije misija treba da nastavi rad ili da se povuče zajedno sa srpskom vojskom. Vladalo je mišljenje da je šteta da veliki broj doktora i sestara ostanu u Srbiji besposlen dok bi mogli mnogo efikasnije da pomognu u bolnicama na Malti ili na nekom drugom ratištu. O ovom pitanju članovi misije su u više navrata razgovarali i sa poslanikom Ralfom Pedžetom i srpskim vojnim vlastima koje su smatrale da u slučaju povlačenja vojske to treba da učini i Berijeva medicinska jedinica. Inače Ralf Pedžet je vršio kordinaciju svih britanskih medicinskih i humanitarnih misija u Srbiji i vodio računa o njihovom odnosu sa srpskim vlastima. Takođe, bio je šef međunarodne komisije za prevenciju epidemije tifusa u Srbiji.³² Čitavu stvar su dodatno otežavle vesti o austrijskoj

okupaciji Beograda, Požarevca i ostalih srpskih gradova, i sve je izvesnije bilo da će austrijski vojnici stići i u Vrnjačku Banju. Na kraju je odlučeno da Berijev tim ostanu u Vrnjačkoj Banji bez obzira da li će moći da nastavi svoj rad ili će biti zarobljeni od strane austrougarskih vojnika. Osim tri člana misije koji su izričito zahtevali da se povuku u pravcu Albanije ostali su odlučili da ostanu u Vrnjačkoj Banji, što je praktično značilo da je njih dvadeset osam nastavilo sa radom i posle povlačenja srpske vojske.

Austrijski vojnici su ušli u Vrnjačku Banju i britansku bolnicu doktora Berija 9. novembra 1915. godine, a već sledećeg dana misija je nastavila svoje svakodnevne bolničke zadatke što je bila odluka okupacionih vlasti. U bolnici bračnog para Dickinson-Beri narednih nekoliko nedelja lečenje su nastavili austrougarski vojnici i ranjenici koji su se borili na ruskom i italijanskom frontu. Njihov odnos prema članovima britanskog tima, ali i prema Srbima koji su ostali u bolnici i u gradu su bili korektni. Doktor Beri je na stranicama svoje knjige čak zabeležio da za vreme njihovog svojevrstnog zarobljeništva pod austrijskim okupacionim vlastima nisu zabeležena zlodela austrijske vojske ili nasilja sem što je dolazilo do sporadičnih pljački. Ipak, vremenom se bolnica praznila, britanski lekari i medicinsko osoblje je imalo sve manje posla, a početkom 1916. godine okupacione vlasti su naredile da misija britanskih lekara i humanitaraca mora da napusti grad i Srbiju u pravcu Kruševca, što su oni u i učinili 18. februara 1916. Nakon skoro godinu dana doktor Beri, njegova supruga Mej i dvadeset pet članova misije napustili su Vrnjačku Banju, i započeli svoje višenedeljno putovanje preko Kruševca, Beograda, Budimpešte Beča i Švajcarske do Pariza odakle su uputili u London, čime je završeno delovanje ove misije i boravak bračnog para Dickinson-Beri u Srbiji.

Svoje utiske o radu medicinsko-humanitarne misije bračni par Dickinson-Beri su objavili 1916. godine po povratku u London u formi knjige koju su naslovili *The Story of a Red Cross Unit in Serbia. With F. May Dickinson Berry and W. Lyon Blease*. Ovo delo je izuzetno dragoceno svedočanstvo o ratnom vremenu, ali i svojevrstni opis Srbije i srpskog naroda viđeno od strane nepristrasnih posmatrača koji su godinu dana boravili među Srbima i na osnovu toga priredili knjigu. Na njen nastanak uticali su i mnogobrojni zahtevi prijatelja britanskog bračnog para koji su

tražili da se zabeleže sve ono što se desilo tokom tih godinu dana rada misije Crvenog krsta. Doktor Džems Beri u predgovoru knjige beleži da je njihov boravak u Srbiji bio čudan spoj tragedije, komedije i patosa. U Srbiju su stigli sa osećanjima poštovanja za srpski narod čija je istorija bila prepuna velikih dela koji su zasluživali da budu zabeleženi u Velikoj Britaniji i čija je borba za slobodu i oslobođenje zemlje od zavojevača bila tako herojska.³³

U Kragujevcu je od proleća 1915. godine boravila i Sinkler Stobard koja je bila upravnica Treće jedinice Srpskog potpornog fonda u čijem sastavu je bilo sedamdeset osoba. Iako nije imala formalno obrazovanje, bila je vrlo načitana, energična i sposobna žena. Hrabro se boreći protiv stomaćnog tifusa i sama je obolela, ali je upela da se izleči. U međuvremenu je dobila čin majora. Kada je započela ofanziva austrijskih trupa na Srbiju sa delom svoje bolnice formirala je Leteću jedinicu i povukla se u pravcu Kosova i Metohije, odnosno preko Prištine i Peći do Andrijevice i dalje do Skadra i luke San Đovani di Medua odakle je italijanskim brodom otplovila do Brindizija i dalje preko Rima i Francuske do Londona.³⁴

Veliku pomoć srpskom narodu pružila je i Evelin Haverfild koja je bila zapovednica jednog od ogranaka Ženske dobrovoljačke rezerve. Zajedno sa Elsi Inglis kao pripadnica bolnice Škotskih žena pristigla u Srbiju odnosno Kragujevac maja 1915. godine. Jedno vreme je bila administrator bolnice u Lazarevcu. I ona je odbila da napusti Srbiju posle austrijske invazije novembra 1915. Iz Lazarevca je otišla u Kruševac gde se priključila svojoj prijateljici dr Elsi Inglis i gde nastavlja sa medicinskim i humanitarnim radom. Odatle je sa zajedno sa ostalim pripadnicima savezničkih misija februara 1916, repatrirana preko Beča i Švajcarske u Englesku. Međutim, iste godine opet sa Elsi Inglis odlazi u Odesu gde se priključuje Srpskoj dobrovoljačkoj diviziji. Kuriozitet je da je predvodila automobilsku sanitetsku jedinicu u kojoj se nalazilo šesnaest automobila marke ford.³⁵ U proleće 1917, se vraća u Englesku gde zajedno sa Florom Sends, Emili Simonds i Anom Makglejd osniva poseban fond za pomoć srpskim vojnicima i zarobljenicima. U leto 1919. godine se vraća u Srbiju i u Bajinoj Bašti osniva dom za nezbrinutu decu, i bolnicu za tuberkulozu. Tu je i umrla 1920. godine. Odlikovana je Ordenom Belog orla.

Jedna od prvih Engleskinja koja je došla u ratom opustošenu Srbiju oktobra 1915. godine je bila Elen Čivers Dejvis, pripadnica

jedinice Farmera. Svoja zapažanja o Beogradu i Srbiji ostavila je u knjizi *A Farmer in Serbia* objavljenoj 1916. godine. Gradom nije bila oduševljena. Za njen ukus bio je suviše sumoran i pust. U to vreme Beograd je već bio zbog poprišta borbi bio u ruševinama o čemu je pisala u svojoj knjizi.³⁶

Srpsku prestonicu su u dva navrata obišli britanski bračni par pisaca Alis i Klod Askju, ali kao pripadnici Prve britanske poljske bolnice. Prvi put su u njega stigli krajem septembra 1915. godine kada su uočili da u njemu vlada neizvesnost i strah zbog toga što je jedan austrijski avion bacio nekoliko bombi od kojih je poginulo nekoliko građana. Inače, smatrali su da je Beograd jedini pravi grad u Srbiji, a posebno su bili oduševljeni glavnom dugačkom ulicom koja je bila popločana drvetom.³⁷ O Beogradu, ali i drugim mestima u Srbiji koje su posetili ostavili su dragocene podatke u delu *The Stricken Land: Serbia as We Saw It*.

Posle završetka rata, poznate Engleskinje su nastavile sa nesmanjenim intenzitetom da dolaze u Beograd. Jedna od njih je bila Izabel Emsli Haton, lekarka koja je pripadala Bolnici škotskih žena. Ona je oktobra 1918. godine prvi put kročila na tle Srbije kada je u Vranju učestvovala u lečenju obolelih vojnika i Vranjanaca od epidemije pegavog tifusa i španske groznice. Hatonova je u jesen 1919. godine postavljena za upravnik ortopedske bolnice u Beogradu. Budno je pratila kako se Beograd oporavlja posle stravičnih ratnih razaranja, a jedan od pokazatelja napretka je bio i živ i bogat umetnički odnosno muzički život u prestonici. Muzički komadi nisu izvođeni u pozorištu koje je bilo oštećeno tokom rata, već u vojnoj školi jahanja gde je publika sedela na drvenim stolicama i pažljivo pratila premijeru čuvenog dela Madam Baterflaj koji je preveden na srpski jezik.³⁸ O Beogradu i Srbiji Izabel Haton je pisala u dve svoje knjige *With a Woman's Unit in Serbia, Salonika and Sebastopol* i *Memories of a Doctor in War and Peace*. Tokom 1922. godine ponovo je sa svojim suprugom ser Tomasom Hatonom posetila Vranje gde je radila i živela godinu dana. Treći put Vranje će posetiti 1956. godine.

Veliki dobrotvor Frančeska Vilson koja je stigla u Srbiju tokom Prvog svetskog rata, preselila se u Beograd u zimu 1919. godine kada je otvorila obdanište za decu na Kalemegdanu, dok je u Ortopedskom centru za invalide na Avali vodila brigu o ratnim siročadima koje je podučavala zanatima.

Engleske humanitarne misije koju su činile ličnosti posebnog senzibiliteta, ali nadasve humane ostavile su neizbrisiv trag u istoriji Srbije i srpskog naroda. Njihov doprinos ublažavanju muku i tegoba napaćenog naroda ostaće zlatnim slovima ispisan u istoriji britansko-srpskih odnosa prve polovine dvadesetog veka. Mnogi od pripadnika ovih humanitarnih i sanitetskih misija podeliće sudbinu pacijanata koje su lečili. Elizabet Ros, Lujza Džordan, Margaret Frejzer, Agnes Munišul Lorna Feris, Mejber Dirmer su samo neke od hrabrih Engleskinja koje su umrle lečeći srpske ranjenike i bolesnike.

Rezime

Ogromna razaranja i ljudske žrtve, veliki broj ranjenih, obolelih, siromašnih, čladnih i beskućnika su žalosna slika Srbije koja je nastala nakon početka Prvog svetskog rata. Sve je to doprinelo da se vrlo brzo po otpočinjanju rata u Velikoj Britaniji organizuje snažna propagandna delatnost u prilog raznovrsnoj pomoći Srbiji i srpskom narodu. Brojni i najugledniji predstavnici britanskog javnog mnjenja, profesori, lekari aktivno su se uključili u organizovanje pomoći u hrani, lekovima, ćebadi, novcu. Takođe, u Srbiju odlaze i brojne humanitarne i sanitetske misije lekara, bolničarki, pomoćnog osoblja koje na licu mesta pomažu bolesnima i ranjenima. Procenjuje se da je samo tokom te četiri ratne godine Srbiju posetilo preko šesto Britanki koje su učestvovala u lečenju bolesnih i ranjenih i iskorenjavanju bolesti poput tifusa, španske groznice i slično. Mnoge od tih žena su u borbi sa bolestima i nastradale. Pomoć Srbiji je nastavljena i posle završetka Prvog svetskog rata. Među najpoznatijim Britankama koje su se istakle u pomoći izdvajaju se Elsi Inglis, Flora Sends, Izabel Haton, Evelin Haverfild, gospođa Stobard.

Footnotes

- ¹ S. Popović Filipović, *Za hrabrost i humanost. Bolnice Škotskih žena u Srbiji i sa Srbima za vreme Prvog svetskog rata 1914-1918. godine*, Beograd 2007, 119.
- ² S. Popović Filipović, *Srpski potporni fond u Srbiji i sa Srbima u Prvom svetskom ratu i u posleratnom periodu*, www.rastko.net/medicina.2012-10-08, 291-292.
- ³ U. Ostojić Fejić, *Spisak pitomaca Serbian Relief Fund (1916-1918)*, Miscellanea, knjiga 20, 1990, Beograd 1990, 115-116.
- ⁴ Ista, Prilog proučavanju britanskog javnog mnjenja prema Srbiji 1914. godine, Zbornik radova: *Kolubarska bitka. Ratni napori Srbije 1914. godine*, knjiga

3, Beograd 1985, 165.

⁵ Ista, Propaganda za Srbiju u Velikoj Britaniji tokom Prvog svetskog rata, u *Stvaranje jugoslovenske države 1918. godine*, Beograd 1989, 365, 372-373.

⁶ Isto, 369.

⁷ S. Popović Filipović, *Srpski potporni fond u Srbiji i sa Srbima u Prvom svetskom ratu*, 293-300.

⁸ The Scotsman, December 1, 1916, *Serbian Minister in Edinburgh*

⁹ The Scotsman, September 14, 1918, *Serbian Minister in Edinburgh*

¹⁰ J. Lazarević, *Engleskinje u srpskom narodu*, Beograd 1929, 204.

¹¹ S. Terzić, *Stara Srbija (XIX-XX vek). Drama jedne civilizacije*, Beograd 2012, 74-75.

¹² U. Ostojić Fejić, *Obeležavanje Kosovskog dana u Velikoj Britaniji tokom Prvog svetskog rata*, Istorija 20. veka, god. XII, broj 2, Beograd 1994, 20.

¹³ Isto, 21.

¹⁴ Isto, 23-24.

¹⁵ U. Ostojić Fejić, *Akcije za pomoć Srbiji u Velikoj Britaniji tokom Prvog svetskog rata*, u: *Jugoslovensko-britanski odnosi*, saopštenja sa naučnog skupa, Beograd 1988, 196.

¹⁶ Isto, *Obeležavanje Kosovskog dana u Velikoj Britaniji*, 27.

¹⁷ U. Ostojić Fejić, *Britansko i američko javno mnjenje prema Srbiji u Prvom svetskom ratu: sličnosti i razlike*, u: *Evropa i Srbi*, Zbornik radova, knjiga 13, Beograd 1996, 466, 468, Ista, *Akcije za pomoć Srbiji u Velikoj Britaniji tokom Prvog svetskog rata*, 197.

¹⁸ Ista, "Srpsko društvo u Velikoj Britaniji", u: *Srbija 1917. godine*, Zbornik radova, knjiga 6, Beograd 1988, 242, 244, 247.

¹⁹ S. Popović Filipović, *Za hrabrost i humanost*, 2

²⁰ Isto, 8-9.

²¹ M. Kripner, *Žene u ratu. Srbija 1915-1918*, Beograd 1986, 49.

²² N. Petković, *Britanci o Srbiji 1900-1920*, Beograd 1996, 36.

²³ D. Divljaković, *Pegavi tifus u Srbiji*, u Zbornik radova: *Srbija 1915. godine*, knjiga 4, Beograd 1986, 101.

²⁴ Najvažniji radovi: *Diseases of the thyroid gland and their surgical treatment*. London, 1901, *A manual of surgical diagnosis*. London, 1904, *Harelip and cleft palate. With Special Reference to the Operative Treatment and Its Results*. With Thomas Percy Legg (1872-1930). London, 1912.

²⁵ Mabel Grujić (1881-1956. Predavač na Američkoj školi klasičnih studija u Atini)

²⁶ M. Kripner, nav. delo, 41.

²⁷ A. Rastović, *The Married Couple Dickinson-Berry on Serbia*, Belgrade Historical Review II, Belgrade 2011, 224.

²⁸ N. Petković, nav. delo, 66.

²⁹ M. Kripner, nav. delo, 70.

³⁰ D. Divljanović, nav. delo, 95.

³¹ Isto, 104.

³² Grba, *British Medical Units and Serbia in the First World War*, The South Slav Journal, vol. 16, N 3-4, London 1995, 34.

³³ M. Dickinson, *The Story of a Red Cross Unit in Serbia*, London 1916, VIII.

³⁴ M. Kripner, nav. delo, 146-150.

³⁵ S. Popović Filipović, *Za hrabrost i humanost*, 149-150.

³⁶ N. Petković, nav. delo, 65.

³⁷ Isto, 77.

³⁸ Isto, 86.

Наталя Євсюкова
Horlivka Institute for Foreign Languages of
the State Higher Educational Establishment
«Donbas State Pedagogical University»
UKRAINE

**ПОЛІТИЗАЦІЯ ПРОФСПІЛОК
НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ КРІЗЬ
ПРИЗМУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ**

Трансформація постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи поставила перед профспілковими організаціями грандіозні завдання щодо переосмислення функцій їхньої діяльності. На зламі 80-х – 90-х рр. ХХ ст. наймасовіші громадські організації були позбавлені старих функцій, які визначала для них держава. Початок 90-х років ХХ ст. ознаменувався розгортанням нових економічних процесів і явищ, які вимагали від профспілок пошуку нових методів діяльності, оскільки сталі методи були вже неактуальними і недієвими. У зв'язку з цим профспілки окремих країн спрямували свій погляд на діяльність політичну.

Зокрема, активна участь та вагома роль профспілок України в політичних процесах упродовж 90-х років ХХ ст. виступають переконливим свідченням того, що профспілкові організації є важливим інститутом громадянського суспільства та складовою політичної системи держави. На цьому тлі присутнім постає вивчення профспілкової участі у політиці, перспективності такого виду діяльності профспілок та їх відповідності сучасним загальноприйнятим вимогам світової моделі профспілкового руху. Актуальність та значущість проблеми значно посилюють сучасні процеси європейської інтеграції України, які викликали похвалення всіх політичних сил країни.